

Білан Н. І.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології та перекладу
Дніпровського національного університету залізничного транспорту
імені академіка Всеволода Лазаряна

ПЕРЕДПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПТОСФЕРИ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ ЯК НАДІЙНА СИСТЕМА КООРДИНАТ, ЩО ДАЄ ПЕРЕКЛАДАЧЕВІ ЗМОГУ СТАТИ СПІВАВТОРОМ ЦІЛЬОВОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Ф. С. ФІЦДЖЕРАЛЬДА «НІЧ ЛАГІДНА» Й ТЕКСТУ ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ)

Анотація. У статті аналізується характер понятійного змісту концепту ЛЮБОВ і лінгвостилістичні засоби його репрезентації в тексті роману Ф.С. Фіцджеральда «Ніч лагідна» й у тексті перекладу цього роману українською мовою, який виконано М. Пінчевським. Доводиться, що адекватний переклад англійського слова *love*, який репрезентує головний концепт роману – концепт ЛЮБОВ, забезпечується українським словом *любов*, семантичний обсяг якого включає й значно перевищує семантику слова *кохання*.

Ключові слова: концепт ЛЮБОВ, понятійний зміст, зсув смислових акцентів, переклад, перекладачі-шістдесятники.

Постановка проблеми. Визнаючи значущість перекладацької спадщини українських перекладачів-шістдесятників: Григорія Кочури, Миколи Лукаша, Ростислава Доценка, Юрія Лісняка, Дмитра Паламарчука, Олександра Тереха, Мара Пінчевського, Петра Соколовського, Володимира Митрофанова, Миколи Дмитренка та ін., ми вважаємо, що дослідження творчості цієї генерації українських перекладачів з позицій сучасного перекладознавства сприятиме більш глибокому осмисленню їхніх досягнень й зрозумінню того, як повинні розроблятися сучасні стратегії художнього перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний етап розвитку перекладознавства характеризується розширенням кола проблем, які вивчаються філологами з погляду їх ролі в забезпеченні професійного перекладу художніх текстів. До таких проблем належать особливості ідеостилів письменників [2; 5], культурологічні аспекти перекладу художнього тексту [13], дослідження художнього перекладу в контексті стратегій сучасної літературознавчої компаративістики [4; 7; 9] і як процесу взаємодії національних літератур і культур [14; 16], положення студій когнітивної лінгвістики, семантики художнього тексту й когнітивної поетики [3; 6; 12; 15].

Метою статті є дослідження понятійного змісту концепту ЛЮБОВ і лінгвостилістичних засобів репрезентації цього концепту в тексті роману Ф.С. Фіцджеральда «Ніч лагідна» й у тексті перекладу цього роману українською мовою, який виконано М. Пінчевським.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи особливості перекладу мовних засобів створення концепту ЛЮБОВ в тек-

сті роману Ф.С. Фіцджеральда «Ніч лагідна», ми дотримуємось тлумачення слова *любов*, що надається в академічному словнику української мови, згідно з яким значення цього слова включає такі складники: 1. *почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі; кохання*; 2. *почуття глибокої сердечної прив'язаності до кого-, чого-небудь*; 3. *інтерес до чого-небудь* [8, с. 564]. З огляду на це визначення, слово *любов* є словом загального значення щодо слова *кохання*: семантичний обсяг слова *любов* включає семантику слова *кохання* і значно перевищує її. Виконане нами дослідження свідчить про те, що концептосфера роману Ф.С. Фіцджеральда «Ніч лагідна» будується саме на концепті ЛЮБОВ.

Концепт ЛЮБОВ набуває свого найзначнішого мовного вираження в тих місцях тексту, які присвячені Річарду Дайверу, котрий, з огляду на всі стосунки між героями роману, мав рідкісний для американського соціального середовища початку ХХ століття дар – здібність любити по-справжньому:

1. *His love for Nicole and Rosemary, his friendship with Abe North, with Tommy Barban in the broken universe of the war's ending – in such contacts the personalities had seemed to press up so close to him that he became the personality itself – there seemed some necessity of taking all or nothing; it was as if for the remainder of his life he was condemned to carry with him the egos of certain people, early met and early loved, and to be only as complete as they were complete themselves.* 2. *There was some element of loneliness involved – so easy to be loved – so hard to love* [11, p. 269].

Його кохання до Ніколь і Розмері, його дружба з Ейбом Норттом і Томмі Барбаном у розколотому світі повоєнної доби – при кожному такому тісному контакті з іншою особою ця інша особистість зливалася з його власною; брати все, чи не брати нічого – перед таким вибором ставило його життя, і немов за велінням долі він мав тепер довіку нести в собі «я» тих, кого він колись знав і любив, і тільки з ними чи через них пізнавати всю повноту існування. (2). *А дець під цим усім розкорінювався паросток самотності – бо так легко бути коханим, і так важко кохати* [10, с. 257].

Цей уривок, у якому Дік Дайвер міркує про своє життя, автор оформив у вигляді невласно-прямої мови, що пояснює складність його синтаксичної побудови й відсутність сполучників, що вербалізують характер зв'язків синтаксичних конструкцій, які утворюють його.

Переклад другої частини речення 1 *there seemed some necessity of taking all or nothing; it was as if for the remainder of his life he was condemned to carry with him the egos of certain people, early met and early loved, and to be only as complete as they were complete themselves* нам видається не досить адекватним. М. Пінчевський не передає значення слова *necessity*, оскільки він вводить, замість нього, в український переклад речення *перед таким вибором ставило його життя*, якого не було в оригінальному реченні, та пом'якшує значення предикату *was condemned* підрядного речення, використовуючи модальне дієслово *мав* і додаючи обставину причини *немов за велінням долі*.

Лексико-граматичні трансформації, що робить М. Пінчевський, значною мірою спотворюють смисл оригінального речення, в якому говориться не про існування вибору в Діка Дайвера брати все чи не брати нічого від взаємин із тими людьми, яких він знав і любив, Дік відчував такий характер взаємин як необхідність, отже, був приречений (*was condemned*) нести всі тяготи, що є супровідними такій цілковитій відданості людям, яких він раз і назавжди прийняв у своє серце.

Перекладаючи інфінітив *to be only as complete as they were complete themselves*, М. Пінчевський робить трансформацію розширення, додаючи займенник *усю* (повноту існування), метою чого, як можна припустити, було збільшення емоційності речення 1. Однак таке, як могло б здатись, незначне відхилення від лексико-семантичного складу вихідного речення призвело до кардинального змінення його смислу. Пізнання всієї повноти існування тільки з тими чи через тих, кого Дік знав і любив, означає досягнення цієї максимально сприятливої для Діка мети за допомогою та спільно із цими людьми. Проте в оригінальному реченні йдеться про пізнання не всієї, а лише тієї міри повноти існування, яка була можлива не йому (фізично, інтелектуально й психічно здоровому та сильному чоловікові), а всім тим, кого він любив, і, судячи за значенням предиката *was condemned* та авторською характеристикою цих любимох Діком людей, їхні можливості пізнання всієї повноти існування були більш обмеженими порівняно з тими можливостями, якими був обдарований Ричард Дайвер.

Отже, ЛЮБОВ Ричарда Дайвера була милосердною, вірною, відданою та жертвовною. Тільки такої любові могли навчить Ричарда Дайвера його батько, мати, тітонька й те покоління, для кого віра в Бога була базовою цінністю. ЛЮБОВ Ричарда Дайвера відповідала визначенню, яке дає апостол Павло в посланні до Коринтян:

Любов довготерпить, любов милосердствує, не заздрить, любов не величається, не надимається, не поводиться нечестно, не шукає тільки свого, не рветься до гніву, не думає лихого, не радіє з неправди, але тішить правдою, усе зносить, вірить у все, сподівається всього, усе терпить! Ніколи любов не пересте! Хоч пророцтва й існують, та припиняться, хоч мови існують, замовкнуть, хоч існує знання, та скасується [1].

Лексико-граматична трансформація, яку М. Пінчевський робить під час перекладу речення 2. *There was some element of loneliness involved – so easy to be loved – so hard to love. – (2). А дець під цим усім розкорінювався паросток самотності – бо так легко бути коханим, і так важко кохати* може бути виправдана бажанням перекладача встановити смисловий зв'язок між цим етапом життя Ричарда Дайвера, коли в його жертвовному ставленні до тих, кого він любив, він уперше відчуває

самотність, що була супутньою його любові, й тією всеохопною самотністю, коли він, подарувавши Ніколь чудо її одужання й не шукаючи свого, залишив свою колишню сім'ю. На олтар своєї любові він пожертвував усе, навіть право спілкуватись зі своїми дітьми, адже тільки така самовіддана ЛЮБОВ, яка все покриває, й могла забезпечити Ніколь це чудо її одужання.

Проте метафора, яку вводить М. Пінчевський (*А дець під цим усім розкорінювався паросток самотності*), змінює в перекладі речення 2 дуже багато його лінгвостилістичних характеристик. Повністю змінюється тональність цього фрагменту тексту: ледве вловимо відчуття самотності (*There was some element of loneliness involved*), яке можна порівняти з тихим звучанням однієї ноти, що пронизує боєм самотності, підмінюється дуже сильним і зловісним образом (*А дець під цим усім розкорінювався паросток самотності*), в якому закладена ідея росту чогось могутнього, і цей образ уже є декількома дуже енергійними музичними фразами, деякі з яких звучать нотами низьких октав, оскільки ця метафора М. Пінчевського передвіщає дуже сильне відчуття самотності, що від його прихованості на той час набуває ще більшого ступеня загрози.

Цей дуже емоціональний образ, який М. Пінчевський створює в перекладі, до того ж змінює авторський смисловий акцент. Перекладач не дає можливості зосередитись на головному смислому навантаженні цього уривку тексту – винятковій здібності Ричарда Дайвера проносити свою ЛЮБОВ до всіх тих, кого він упускав у своє серце, через усе життя й ставити їхні інтереси понад своїми – і переключає увагу читача на той психологічний стан повної самотності Ричарда Дайвера, який перекладач пропонує як смисловий фокус абзацу та який часто асоціюється із життєвим крахом.

Під час перекладу речення 7 М. Пінчевський не передає закладеної в словосполученні *Active love* ідеї, що навіть із плинном часу, після всієї тієї кількості рецидивів хвороби Ніколь, які Дікові вдавалось покривати його любов'ю, мужністю й винятковим професіоналізмом, ЛЮБОВ Ричарда Дайвера до Ніколь була сильною й дієвою:

She knew the Divers loved each other because it had been her primary assumption. 4. She had thought however that it was a rather cooled relation, and actually rather like the love of herself and her mother. 5. When people have so much for outsiders didn't it indicate a lack of inner intensity?

6. *'And I mean love,' he said, guessing her thoughts.*

7. *'Active love – it's more complicated than I can tell you [11, p. 103].*

(3). *Вона знала, що Дайвери кохають одне одного, не сумнівалася в цьому з самого початку. (4). Але їй здавалося, що то вже охолоне почуття, схоже скоріше на її любов до матері. (5). Коли люди так щедро роздаровують себе оточенню – чи не означає це, що їхній взаємний потяг утратив силу?*

(6). *– І це справжнє кохання, – сказав Дік, прочитавши її думки.*

(7). *– Кохання цілюще. Повірте, все це надто складно, всіх обставин навіть і не поясниш [10, с. 81].*

М. Пінчевський вибирає для перекладу слова *Active* прикметник *цілюще*, але Ф.С. Фіцджеральд не використав наявного в системі англійської мови словосполучення *healing love*. Дік Дайвер не міг сказати *healing love*, оскільки про майже повну відсутність шансів одужання Ніколь говорили найвидат-

ніші психіатри Європи й Дік не міг бути впевненим стосовно результату своїх зусиль аж до самого зцілення Ніколь. Якщо ж припустити, що Дік таки сказав би *healing love*, то на тому етапі їхнього знайомства в Розмері мало б виникнути питання щодо об'єкта його зцілень, і смислове навантаження цього словосполучення мало б здивувати Розмері самовпевненістю Діка, і, замість піднесеного обміну почуттями та думками, ця сцена перетворилась би на фарс. Позначення характеру любові Діка до Ніколь, яке виражене словосполученням *Active love*, на нашу думку, варто перекласти як *Дієва любов*.

Отже, словосполучення *Кохання цілюще*, яке обирає М. Пінчевський, передає його справедливую оцінку сили та плодів ЛЮБОВІ Діка Дайвера, але воно не може бути використано в цій частині тексту перекладу й перекладач, випереджаючи події сюжету роману, не сприяє відтворенню концептосфери оригіналу в тексті перекладу, завдаючи шкоди як концептуальному, так і естетичному складникам перекладу роману Ф.С. Фіцджеральда «Ніч лагідна».

Висновки. Дослідження мовних одиниць, що репрезентують концепт ЛЮБОВ у тексті роману Ф.С. Фіцджеральда «Ніч лагідна» й у тексті перекладу цього роману українською мовою, який виконано М. Пінчевським, свідчить про те, що перекладачеві значною мірою вдалося зберегти в тексті перекладу авторське смислове навантаження.

Проте нами встановлені випадки зсувів смислових акцентів, збільшення ступеня емоційної зарядженості образів, зміни тональності фрагментів оригінального тексту, підміни авторських стратегій розвитку смислової, образної та емоційної структури оригінального тексту, які призвели до втрачання концептуальної й естетичної цінності тексту оригіналу в процесі його перекладу.

Такі перекладацькі помилки можуть бути зумовлені тим, що система концептів роману не була чи не могла бути проаналізована М. Пінчевським повною мірою через відсутність лінгвістичних парадигм, які б уможлилювали такий передперекладацький аналіз, та ідеологічних обмежень, що були властиві тому історичному періоду, протягом якого працював М. Пінчевський. Саме ці об'єктивні причини й не дали М. Пінчевському змоги вибрати для перекладу англійського слова *love* українське слово *любов* як головного в системі слів-репрезентантів концепту ЛЮБОВ, що є ключовим концептом концептосфери роману Ф.С. Фіцджеральда «Ніч лагідна».

Література:

1. Біблія. Перше послання св. Апостола Павла до Коринтян. URL: bible.ggo.org.ua/ua/53/13/.
2. Костецька О.П. Індивідуальне мовлення автора як об'єкт лінгвістики та підходи до його дослідження. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2014. Вип. 49. С. 196–199.
3. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения. Москва: ИЯ РАН, 1997. 327 с.
4. Лановик З.Б. Художній переклад як проблема компаративістики. *Літературознавча компаративістика: навч. посіб.* / ред. Р.Т. Гром'як; упоряд.: Р.Т. Гром'як, І.В. Папуша. Тернопіль, 2002. С. 256–272.
5. Некряч Т.Є., Довганчина Р.Г. Айсберг в океані перекладу: Відтворення ідіостилю Ернеста Гемінгвея в перекладах українською та російською мовами: монографія. Київ: Ліра-К, 2014. 220 с.

6. Ніконова В.Г. Концепт – концептуальний простір – картина світу: досвід поетико-когнітивного аналізу художнього тексту. *Вісник КНЛУ. Серія «Філологія»*. 2012. Том 15. № 2. С. 117–123.
7. Павленко О.Г. Український художній переклад 60-х років в контексті стратегій сучасної компаративістики. *Літературознавчі студії*. 2014. Вип. 42 (2). С. 169–179.
8. Словник української мови: в 11 т. / ред. коллег. І.К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 4: І–М / ред. А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, П.П. Доценко. 840 с.
9. Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи: антологія / за заг. ред. Дмитра Наливайка. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 487 с.
10. Фіцджеральд Ф.С. Ніч лагідна. Київ: Дніпро, 1975. 335 с.
11. Fitzgerald Francis Scott Tender is the night. Moscow: Raduga Publishers, 1983. 393 p.
12. Freeman D. Cognitive Metaphor and Literary Theory: Towards the New Philology. *Філологія, педагогіка і психологія в антропоцентричних парадигмах: науковий вісник*. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2000. Вип. 31. С. 552–566.
13. Pym A. Exploring Translation Theories. London: Routledge, 2014. 175 p.
14. Scollon R., Scollon S. and Jones R.H. Intercultural Communication: A Discourse Approach. John Wiley & Sons, 2012. 282 p.
15. Tsur R. Toward a Theory of Cognitive Poetics. Amsterdam; N. Y.: North-Holland, 1992. 573 p.
16. Wierzbicka A. Emotions across Languages and Cultures: Diversity and Universals. Oxford: Oxford University Press, 1999. 349 p.

Билан Н. И. Предпереводческий анализ концептосферы художественного произведения как надежная система координат, позволяющая переводчику стать соавтором целевого текста (на материале романа Ф. С. Фицджеральда «Ночь нежна» и текста его перевода на украинский язык)

Аннотация. В статье анализируется характер понятийного содержания концепта ЛЮБОВЬ и лингвистические средства их репрезентации в тексте романа Ф. С. Фицджеральда «Ночь нежна» и в тексте перевода этого романа на украинский язык, выполненного М. Пинчевским. Обосновывается, что адекватный перевод английского слова *love*, репрезентирующего главный концепт романа – концепт ЛЮБОВЬ, обеспечивается украинским словом *любов*, семантический объем которого включает и значительно превышает семантику слова *коханья*.

Ключевые слова: концепт ЛЮБОВЬ, понятийное содержание, сдвиг смысловых акцентов, перевод, переводчики-шестидесятники.

Bilan N. Pre-translational analysis of the concept sphere of a literary work as a reliable coordinate system allowing the translator to become a coauthor of the target text (on the material of the novel “Tender is the night” by F. S. Fitzgerald and the text of its translation into Ukrainian)

Summary. The article deals with the character of the notional content of the concept of LOVE and the linguistic means of its representation in the text of the novel “Tender is the night” by F. S. Fitzgerald and the text of its translation into Ukrainian performed by M. Pinchevsky. The author has substantiated that the adequate translation of the English word *love* representing the pivotal concept of the novel – that of LOVE is achieved only by means of the Ukrainian word *любов* whose semantic structure comprises and considerably exceeds that of the word *коханья*.

Key words: concept of LOVE, notional content, shift of semantic focuses, translation, translators of the 1960 s.